

Formuleereffecten bij opinievragen: consistentie in de beantwoording van een redeneer- en een beoordelingsvraag over juridisch taalgebruik

Carel van Wijk & Peter Broeder

In het kader van een evaluatieonderzoek over de herziening van rechtbankbrieven is nagegaan in hoeverre men consistent reageerde op formuleervarianten bij een redeneervraag (als P dan Q versus Q indien P) en een beoordelingsvraag (X boven Y versus Y boven X). Bij beide typen vraag reageerde ongeveer 10 procent van de 805 respondenten inconsistent. De reacties op beide typen vraag hingen zwak samen. Dit duidt erop dat men om verschillende redenen inconsistent reageerde: bij de redeneervraag moest men de gelijkkluidendheid van de varianten doorzien, bij de beoordelingsvraag moest men een keuze tussen de alternatieven maken en niet beide willen. Dat het bij beide vraagtypen om anderssoortige beslissingen ging, bleek ook uit het verschil in gevoeligheid voor persoonskenmerken: bij redeneren een zwakke relatie met opleiding, bij beoordelen duidelijke relaties met leeftijd, sekse en opleiding. Geadviseerd wordt bij redeneervragen de conjuncten in hun natuurlijke volgorde te plaatsen en bij beoordelingsvragen de keuzes als aparte antwoord-alternatieven aan te bieden.

1 Inleiding

De kwaliteit van een vragenlijst is op twee manieren afhankelijk van de formulering van de items: bij de verwoording van de eigenlijke vraag en bij die van de antwoordmogelijkheden (Van den Berg, Mehciz, Houtkoop-Steenstra & Holleman, 2002; Billiet, 2003). De doelstelling van dit paper is om een bijdrage te leveren aan de discussie rond het eerste aspect (voor het tweede aspect zie bijv. O'Muirheartaigh, Gaskell & Wright, 1995; Kamoen, Holleman & Van den Bergh, 2007). Standaardadviezen bij de verwoording van de eigenlijke vraag zijn, onder andere, bevraag één onderwerp tegelijk, controleer centrale begrippen op vaagheid, schrap beladen termen, hou de zinslengte in bedwang en vermijd (dubbele) ontkenningen (Holleman, 2004). Uit deze reeks hebben de inhoudelijke adviezen in onderzoek meer aandacht gekregen dan de vormelijke.

1.1 Variatie naar inhoud

Een veel onderzocht thema is de perspectiefname die inherent is aan bijna alle verwoordingen. Iedereen voelt aan dat de avond een andere wending zal nemen afhankelijk van het feit of de vraag luidt *zullen we nu opstappen?* of *blijven we nog even zitten?* De mening van de vragensteller klinkt te duidelijk door om daar geen rekening mee te kunnen houden. Vragen die zo suggestief zijn, horen daarom ook niet thuis in een enquête. Maar er zijn veel gevallen waarin op meer subtiele wijze richting gegeven wordt aan de beantwoording. Klassiek zijn de discussies over de reacties op contraire begrippenparen. Neem (1) bijvoorbeeld: een *nee* op (1a) impliceert niet een *ja* op (1b). Tussen een ramp en een talent zit een groot grijs gebied en het is goed mogelijk dat de kandidaat net daarin valt; die scoort dus bij beide vragen *nee*. Een tweede complicatie is dat men op het ene predicaat sneller *ja* kan antwoorden dan op het andere, dat men

sneller geneigd is om iemand een ramp te noemen dan dat men iemand als een talent zal bestempelen. Deze problematiek staat bekend als de *verbieden/toestaan*-asymmetrie en speelt een belangrijke rol in volksraadplegingen, opiniepeilingen en marktonderzoek (Holleman, 2000). Zo zal in geval van (2) de drempel om *ja* te zeggen waarschijnlijk hoger zijn bij *verbieden* dan bij *toestaan*. Ook zijn beide opties niet elkaars tegendelen; uit een *nee* op de een kan men niet concluderen tot een *ja* op de ander. Dit verschijnsel maakt het moeilijk om bij een uitslag te zeggen dat het volk heeft gesproken, en dat we nu precies weten hoe het erover denkt.

1. a. deze Idols-kandidaat is een ramp
b. deze Idols-kandidaat is een talent
2. a. het verwarmen van buitenterrassen moet worden verboden
b. het verwarmen van buitenterrassen moet worden toegestaan

1.2 Variatie naar vorm

De in vorm gerealiseerde variatie heeft minder aandacht gekregen. Een voorbeeld hiervan zijn de zinstypen. Een item in een vragenlijst kan op twee manieren geformuleerd worden: als vraag maar ook als bewering. Bijvoorbeeld *heeft u ieder weekend grote dorst?* versus *u heeft ieder weekend grote dorst* (gevolgd door de antwoordalternatieven *ja* en *nee*). Een bewering heeft het voordeel dat de informatie stelliger wordt gepresenteerd en de centrale term daarmee strakker geïnterpreteerd (voor het positief effect daarvan bij het doorlopen van een stroomdiagram, zie De Winkel & Van Wijk, 2002). Ofschoon de term vragenlijst anders doet vermoeden, is het meestal beter om op beweringen te laten reageren.

Waar we hier dieper op ingaan, zijn volgorde-effecten in de formulering. Twee boodschappen worden aan elkaar verbonden. Bijvoorbeeld een context aan een toestand: *zodra het zomer wordt, krijg ik gevoelige ogen* of omgekeerd *ik krijg gevoelige ogen zodra het zomer wordt*. Wordt op beide vormen gelijk geantwoord? Voor dit geval zou je verwachten van wel omdat de uitspraak een hoog feitelijk karakter heeft. Er zijn echter twee varianten waarvoor dat minder zeker is omdat zij meer denkwerk vergen: redeneer- en beoordelingsvragen. In (3) staat een voorbeeld van een redeneervraag. De taak is om te beslissen op de vraag *is dit zo?* De a- en b-zin verschillen alleen in volgorde: *als P dan Q* wordt omgezet in *Q indien P*. In (4) staat een voorbeeld van een beoordelingsvraag. De taak is om te beslissen op de vraag *vind ik dat?* De a- en b-zin verschillen wederom alleen in volgorde: *X boven Y* wordt omgezet in *Y boven X*.

3. a. een hardere aanpak leidt tot een grotere kans op rellen
b. de kans op rellen wordt groter bij een hardere aanpak
4. a. ik krijg liever drop dan ijs
b. ik krijg liever ijs dan drop

Tabel 1 geeft voor beide vraagtypen de waardering van de vier mogelijke antwoordpatronen. Op redeneervragen zoals in (3) reageert men consistent wanneer beide antwoorden gelijk zijn (*ja ja* of *nee nee*). Wie een keer met *ja* antwoordt en een keer met *nee*, reageert niet consistent. Op beoordelingsvragen zoals in (4) reageert men juist consistent wanneer de antwoorden niet gelijk zijn (*ja nee* of *nee ja*). De dubbele bevestiging (*ja ja*) is niet consistent; men kan blijkbaar niet kiezen en wil in feite alles. De dubbele ontkenning (*nee nee*) behoort tot een andere categorie. Dit is een reële moge-

lijkheid: men heeft geen voorkeur, men waardeert de ene kandidaat niet meer dan de andere.

Tabel 1 Per vraagtype de waardering van de antwoorden op beide items

	redeneervraag		beoordelvingsvraag	
	als P dan Q	Q indien P	X boven Y	Y boven X
wel consistent	ja	ja	ja	nee
niet consistent	nee	nee	nee	ja
geen voorkeur	--	--	ja	ja
			nee	nee

1.3 Onderzoeksvragen

De antwoordpatronen in Tabel 1 leiden tot de eerste onderzoeksvraag:

- in welke mate reageren mensen consistent bij vormvariatie in een redeneervraag respectievelijk een beoordelvingsvraag?

Om zicht te krijgen op de mogelijke determinanten van inconsistentie is een tweede onderzoeksvraag toegevoegd:

- hangt de mate waarin men consistent reageert mede af van de persoonskenmerken sekse, leeftijd en opleidingsniveau?

2 Methode

2.1 Materiaal

De consistentie bij een redeneervraag is bepaald met (5). In beide zinnen is de logische richting van de implicatie gelijk, van *alledaagse taal* naar *verlies aan juridische precisie*. Maar in (5a) staan de proposities in de natuurlijke volgorde, eerst oorzaak dan gevolg, en in (5b) in de omgekeerde volgorde. De consistentie bij een beoordelvingsvraag is bepaald met (6). In de twee zinnen is de ordening van de thema's ten opzichte van elkaar omgekeerd. In (6a) is het *precies* boven *begrijpelijk* en in (6b) *begrijpelijk* boven *precies*. Bij ieder item is gereageerd met de antwoordmogelijkheden *niet eens* / *wel eens*.

- een wet in alledaagse taal formuleren betekent een verlies aan juridische precisie
 - een wet verliest aan juridische precisie wanneer die in alledaagse taal wordt geformuleerd
- een wet precies formuleren is belangrijker dan een wet voor iedereen begrijpelijk formuleren
 - een wet voor iedereen begrijpelijk formuleren is belangrijker dan een wet precies formuleren

2.2 Samenstelling respondentgroep

In totaal hebben 805 personen hun reacties gegeven, 401 mannen en 404 vrouwen. Hun leeftijd varieerde van 25 tot 82 jaar, was gemiddeld 46.2 (sd 10.4) en verschilde

niet voor de seksen (man: 46.2, vrouw: 46.2; $t(803)=0.05$, $p=.96$). Er zijn drie leeftijdscategorieën onderscheiden: jonger dan 40 ($n=256$), van 40 tot en met 50 ($n=257$) en ouder dan 50 ($n=292$). Op basis van de hoogst afgeronde opleiding kon men worden ingedeeld in één van vier categorieën: VMBO ($n=172$), MBO ($n=201$), HBO ($n=275$) en WO ($n=157$). Naarmate het opleidingsniveau hoger werd, was de groep gemiddeld genomen jonger (VMBO: 50.3, MBO: 46.6, HBO: 45.3, WO: 42.7; $F(3,801)=16.79$, $p<.001$, $\eta^2=.059$). Vrouwen waren over het geheel genomen iets lager opgeleid dan mannen (vrouw: VMBO 23%, MBO 27%, HBO 35%, WO 15% ; man: VMBO 20%, MBO 23%, HBO 33%, WO 24%; $\chi^2(3)=9.36$, $p<.025$).

2.3 Procedure

De items in (5) en (6) zijn meegenomen in een grootschalig evaluatie-onderzoek van een tekstherziening in rechtbankbrieven (Van der Pool & Van Wijk, 2009).² Ze waren geplaatst in het inleidende opiniedeel van de enquête tussen een aantal andere items die de attitude bevroegen ten aanzien van de rechtspraak in Nederland. Alle vier de experimentele varianten stonden op dezelfde pagina. Een respondent kon dus zien wat deze bij de andere variant had ingevuld, vooropgesteld dat deze als zodanig herkend werd.

Verschillen tussen verdelingen en afhankelijkheid van indelingen zijn geëvalueerd met de χ^2 -toets, verschillen tussen proporties met de t -toets voor gepaarde waarnemingen en verschillen naar leeftijd met een eenweg Anova.

3 Resultaten

3.1 Consistentie bij een redeneervraag

Bij een redeneervraag van de types *als P dan Q* en *Q indien P* reageert men consistent wanneer de reactie op beide items óf *ja* óf *nee* is. Men reageert niet consistent wanneer de reactie op het ene item *ja* is en op het andere *nee*. Tabel 2 geeft de verdeling over beide antwoordpatronen in relatie met drie persoonskenmerken.

Tabel 2 Consistentie bij een redeneervraag in relatie met drie persoonskenmerken (in percentages)

	gehele groep	Leeftijd			Sekse		Opleiding			
		< 40	40 tot 50	> 50	Man	vrouw	VMBO	MBO	HBO	WO
<i>niet consistent</i>	8.4	8.2	8.2	8.9	9.0	7.9	8.7	12.9	6.9	5.1
<i>wel consistent</i>	91.6	91.8	91.8	91.1	91.0	92.1	91.3	87.1	93.1	94.9

De reactie was in 8.4 procent van de gevallen niet consistent. Deze proportie verschilde niet voor Leeftijd ($\chi^2(2)=0.12$, $p=.94$) en Sekse ($\chi^2(1)=0.29$, $p=.59$) maar wel voor Opleiding ($\chi^2(3)=8.37$, $p<.05$). Met opleidingsniveau nam de kans op een niet consistente reactie enigszins af, HBO en WO scoorden lager dan VMBO en MBO.

3.2 Consistentie bij een beoordelingsvraag

Bij een beoordelingsvraag van de types *X boven Y* en *Y boven X* reageert men consistent wanneer de reacties elkaar spiegelen: op het ene item antwoordt men bevestigend en op het andere ontkennend. Men reageert niet consistent wanneer de reactie op beide items *ja* is. Reageert men op beide items met *nee*, dan geeft men aan geen voorkeur uit te willen spreken. Tabel 3 geeft de verdeling over deze antwoordpatronen in relatie met drie persoonskenmerken.

Tabel 3 Consistentie bij een beoordelingsvraag in relatie met drie persoonskenmerken (in percentages)

	gehele groep	Leeftijd			Sekse		Opleiding			
		< 40	40 tot 50	> 50	man	vrouw	VMBO	MBO	HBO	WO
geen voorkeur	13.4	16.4	14.8	9.6	9.7	17.1	11.0	13.4	14.2	14.6
niet consistent	10.9	7.0	10.1	15.1	10.5	11.4	19.2	14.4	5.8	6.4
wel consistent	75.7	76.6	75.1	75.3	79.8	71.5	69.8	72.1	80.0	79.0

De reactie was in 10.9 procent van de gevallen niet consistent; *geen voorkeur* maakte 13.4 procent uit van de reacties. De verdeling verschilde voor Leeftijd ($\chi^2(4)=13.59$, $p<.01$), Sekse ($\chi^2(2)=10.08$, $p<.01$) en Opleiding ($\chi^2(6)=25.59$, $p<.001$). Bij leeftijd ging de toename aan niet consistente reacties gepaard met een afname van de *geen voorkeur*-reacties. De vrouwen reageerden vaker met *geen voorkeur* en minder vaak *wel consistent*. Met opleidingsniveau namen de niet consistente antwoorden af; de wel consistente reacties namen duidelijker toe dan de *geen voorkeur*-reacties.

3.3 Relatie tussen beide vraagtypen

Bij de redeneer- en beoordelingsvraag ontlieden de kansen op een niet consistente reactie elkaar weinig: bij redeneren 8.4 procent en bij beoordelen 10.9 procent ($t(804)=1.84$, $p=.07$). Beide gevallen van inconsistentie bleken enigszins samen te hangen: in de groep die niet consistent redeneerde, was het aandeel groter van de personen die niet consistent beoordeelden (27.9 versus 9.4%; $\chi^2(1)=22.07$, $p<.001$). Maar zoals de resultaten in Tabel 4 laten zien, is deze relatie niet van zwaarwegend belang. De groep die op beide vraagtypen niet consistent reageerde, was nogal klein (2.4%) en de kans dat iemand op één van beide vraagtypen inconsistent had gereageerd, was minstens zes keer zo groot (14.7%).

Tabel 4 Karakterisering steekproef in termen van de reacties op beide vraagtypen

		redeneervraag	
		niet consistent	wel consistent
beoordelingsvraag	niet consistent	2.4	8.6
	geen voorkeur of	6.1	83.0
	wel consistent		

4 Conclusies

Inconsistenties komen voor.³ Dat is op zich opmerkelijk want al de betrokken items werden op dezelfde pagina van de enquête aangeboden. In principe kon men het antwoord dus teruglezen, mits men het eerdere item als verwant herkende. Deze opzet was de bedoeling; we wilden weten in welke mate inconsistentie op zou treden als resultaat van het beslissingsproces zonder invloed van de factor geheugen, dus inconsistent reageren als gevolg van onbegrip en niet van vergeten wat men eerder besloten had.

De samenhang tussen de reacties op beide vraagtypen was zwak. Dat duidt erop dat men om verschillende redenen niet consistent reageerde. Dat het bij de redeneervraag fout ging, moet komen doordat men de gelijkkluidendheid niet doorzag. Bij de beoordelingsvraag is de formulering dermate doorzichtig dat het eigenlijk alleen fout kan gaan doordat men alles wilde; men kon blijkbaar niet kiezen. Dat het bij beide vraagtypen om andersoortige beslissingen gaat, blijkt uit het verschil in gevoeligheid voor persoonskenmerken. Bij redeneren is er slechts een zwakke relatie met opleiding. Bij beoordelen is er een duidelijke relatie met alle drie, met leeftijd, sekse én opleiding.

5 Discussie

5.1 Gevolgen van variatie

Bij de redeneervraag verschilt de mate van instemming bij de natuurlijke volgorde (*oorzaak - gevolg*) niet veel van die bij de afwijkende volgorde (*gevolg - oorzaak*; 41.4 versus 40.1%, $t(802)=1.21$, $p=.23$). Op zich doet het er niet toe in welke richting een item geformuleerd is. Maar omdat het verstandig is de taak voor respondenten niet onnodig te compliceren, verdient het aanbeveling om dan toch maar zo veel mogelijk de natuurlijke orde aan te houden.

Bij de beoordelingsvraag ligt het iets gecompliceerder. Wanneer we naar de reactie op één item kijken, dan zijn zowel bij de *ja*- als bij de *nee*-zeggers de mensen met een echte voorkeur aangevuld met een andere groep. Bij de *ja*-zeggers komen de mensen erbij die alles willen en op alles *ja* zeggen; bij de *nee*-zeggers komen de mensen erbij die geen voorkeur hebben en op alles *nee* zeggen. Of het een voor- of een nadeel is om in de vergelijking als eerste genoemd te worden, hangt af van de verhouding tussen de twee bijkomende groepen: zij die steeds *ja* zeggen, en zij die steeds *nee* zeggen.

In dit onderzoek was de groep zonder voorkeur (altijd *nee*) 2.5 procent groter dan de groep die alles wilde (altijd *ja*). Het was nu dus gunstig om als tweede genoemd te worden. Bij de redeneervraag was de voorkeur voor *precisie* 51.6 procent bij (5b) en 54.1 procent bij (5a). Bij de beoordelingsvraag was de voorkeur voor *begrijpelijk* 45.9 procent bij (6a) en 48.4 procent bij (6b) ($t(800)=1.43$, $p=.15$). Het is dus maar de vraag of je in een discussie over de formulering van dit type item ervoor moet ijveren om je eigen kandidaat als eerste genoemd te krijgen. Beleefd zijn en de ander voorlaten kan in je voordeel zijn. Dit zal des te sterker spelen naarmate het bevroegde thema meer een *ver van mijn bed*-karakter heeft, en er dus meer mensen met *nee* zullen antwoorden, niet omdat ze de tweede optie meer waarderen, maar omdat ze gewoonweg geen verschil tussen de twee zien.

5.2 Omgaan met variatie

Redeneervragen zijn van belang omdat zij standaard voorkomen in onderzoek naar reclame en voorlichting. Overtuigingen worden daarin in de regel geformuleerd als gedragsconsequenties; (7a) is een voorbeeld van de prototypische formulering. Om een respondent niet onnodig te belasten is het raadzaam om maar niet te vaak af te wijken van de natuurlijke volgorde. Maar dan blijkt dat er nog vele andere formuleringen mogelijk zijn. (7) geeft hiervan wat mogelijkheden. Om de stereotype vraagvorm te doorbreken worden al de varianten in (7) vaak als gelijkwaardige vormen door elkaar gebruikt. Het is zeer waarschijnlijk dat dit type variatie geen verschillende reacties oproept. Om in (5) de volgorde van de proposities te realiseren moest immers een vergelijkbare lexicale aanpassing worden toegepast: *X betekent Y* werd *Y wanneer X*. Aangezien de omkering inclusief de lexicale aanpassing amper effect had, mag verwacht worden dat een lexicale aanpassing zonder volgordewisseling dat ook niet zal hebben.

7. a als je veel sport, krijg je een betere conditie
- b veel sporten maakt dat je conditie beter wordt
- c veel sporten heeft een betere conditie tot gevolg
- d van veel sporten wordt je conditie beter
- e veel sporten leidt tot een betere conditie
- f door veel te sporten verbetert je conditie
- g veel sporten verbetert je conditie

Beoordelvragen zoals (6), hier herhaald onder (6'), maken het mogelijk om te antwoorden met *geen voorkeur*, maar dit gebeurt dan wel op een indirecte wijze. Wanneer iemand met twee keer *nee* reageert, kan daaruit geconcludeerd worden dat deze persoon geen voorkeur had. Dit had natuurlijk ook op directe wijze vastgesteld kunnen worden door (8) aan te bieden.

- 6'. a. een wet precies formuleren is belangrijker dan een wet voor iedereen begrijpelijk formuleren
 - b. een wet voor iedereen begrijpelijk formuleren is belangrijker dan een wet precies formuleren
8. Bij het formuleren van een wet spelen meerdere overwegingen een rol. Welke is volgens u daarbij belangrijker?
 - 0 precies formuleren is belangrijker
 - 0 voor iedereen begrijpelijk formuleren is belangrijker
 - 0 beide zijn even belangrijk

Met (8) zijn alle mogelijkheden in één item bevraagd. Een ander voordeel van (8) is dat het onmogelijk is om niet consistent te antwoorden. Waarom dan nog dubbel bevragen zoals in (6')? Het nadeel van (8) is dat de expliciete vermelding van de optie *geen voorkeur* ertoe leidt dat deze nogal frequent aangekruist gaat worden (Billiet & Waage, 2003, p. 262). Dat kan een bezwaar zijn, met name in situaties waar opdrachtgevers graag een 'duidelijke' uitkomst hebben. In zo'n geval kan (6') uitkomst bieden: de optie *geen voorkeur* is aanwezig maar zal veel spaarzamer gegeven worden door de indirecte bevraging. In hoeverre dit echt winst is, hangt natuurlijk wel af van de mate waarin men inconsistent reageert.

Dit exposé rond (6⁷) en (8) maakt twee dingen duidelijk. Op de eerste plaats dat de formulering van de vraag en van de antwoordalternatieven niet twee aparte problemen zijn. Beide aspecten kunnen behoorlijk door elkaar heen lopen. Op de tweede plaats dat de *ware* weergave van de situatie een fictie is. Opinie-maken en opinie-meten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een resultaat is altijd een constructie op basis van de vragen die gesteld zijn. Een item is altijd een tekening van de werkelijkheid. Het is aan de onderzoeker om dat te onderkennen. En ook om ervoor te zorgen dat het geen vertekening wordt.

Noten

1. Dit onderzoek is het resultaat van een mogelijkheid die zich toevallig aandiende. Beide items betreffen discussiepunten die centraal stonden in een herzieningsoperatie van rechtbankbrieven, en daarom ook als opinie bevroegd moesten worden in het evaluatieonderzoek over deze brieven. Daarbij stuitte wij echter op een probleem. Doet het ertoe wat je als eerste of als tweede noemt? Omdat de onderzoeksliteratuur ons daarover niets te melden had, hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de mogelijkheid om er 'iets meer over te weten te komen' door van ieder item de twee varianten in de vragenlijst op te nemen. Dat we daarbij gebonden waren aan een zeer beperkt aantal gevallen in een specifiek inhoudelijk domein, namen we voor lief vanwege de twee pluspunten die het onderzoek ons bood: een steekproef die én omvangrijk én divers samengesteld was. Omdat we eenduidige reacties wilden, werkten we niet met zevenpuntsschalen maar met de keuze tussen *ja* of *nee*. Om dan proporties betrouwbaar te schatten is een grote steekproef nodig. Daar kwam bij dat ook iedere cel in de 2x3x4 splitsing naar sekse, leeftijdscategorie en opleidingsniveau voldoende gevuld moest zijn. Het onderzoek bood ons het daartoe benodigde aantal respondenten. Omdat we een cognitieve activiteit bevroegen, was een steekproef gewenst die zo divers mogelijk samengesteld was naar opleidingsniveau. In de steekproef moesten VMBO en MBO net zo sterk vertegenwoordigd zijn als HBO en WO. Ook hiertoe bood het onderzoek de mogelijkheid.
2. Het onderzoek is opgezet en uitgevoerd in het kader van het *Practicum Interview en Enquête* van de bacheloropleiding Communicatie- en Informatiewetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Wij zijn alle 101 deelnemers erkentelijk voor hun onmisbare bijdrage aan de realisering van dit onderzoek.
3. Twee van de drie reviewers hebben kritisch gereageerd op het *N=1*-aspect van deze bijdrage. Daarmee sluiten ze aan bij de discussie over de generaliseerbaarheid van onderzoeksresultaten wanneer de selectie van het experimentele materiaal beperkt is (Jackson, 1992). We onderschrijven deze kritiek in algemene zin maar brengen daar wel tegenin dat niet ieder onderzoek noodzakelijkerwijs tot doel heeft een universeel geldend, dus contextvrij, resultaat op te leveren. Onderzoek kan bijvoorbeeld ook dienen om ervaring op te doen, om iets te illustreren of om een mogelijkheid aan te tonen. Casuïstiek levert een onmisbare bijdrage aan iedere gedragswetenschap, zeker wanneer de gegevens een grote mate van betrouwbaarheid hebben gezien de omvang en samenstelling van de steekproef (zie voetnoot 1).

Literatuur

Berg, H. van den, Mehcz, M., Houtkoop-Steenstra, H. & Holleman, B. (2002). *Opinie-maken of opinie-meten: De rol van stellingvragen in markt- en opinieonderzoek*. Amsterdam: Stichting voor Culturele Studies.

- Billiet, J. (2003). De gestandaardiseerde vragenlijst. In J. Billiet & H. Waage (Eds.), *Een samenleving onderzocht: Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (pp. 223-284). Antwerpen: De Boeck.
- Billiet, J. & Waage, H. (2003). *Een samenleving onderzocht; methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.
- Holleman, B. (2000). *The forbid / allow asymmetry; On the cognitive mechanisms underlying wording effects in surveys*. Proefschrift Universiteit van Utrecht.
- Holleman, B. (2004). Slopen of afbreken? Het formuleren van enquête-vragen. *Onze Taal*, 73, 173-175.
- Jackson, S. (1992). *Message effects research: Principles of design and analysis*. New York: Guilford.
- Kamoen, N., Holleman, B. & Bergh, H. van den (2007). Hoe makkelijk is een niet moeilijke tekst? Een meta-analyse naar het effect van vraagformulering in tekstevaluatieonderzoek. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29, 314-332.
- O'Muircheartaigh, C., Gaskell, G. & Wright, D. (1995). Weighing anchors; verbal and numerical labels for response scales. *Journal of Official Statistics*, 11, 295-307.
- Pool, E. van der & Wijk, C. van (2009). Balanceren tussen begrijpelijkheid en gewenst imago; de rechtbank wikt en weegt nu ook haar eigen brieven. *Tekstblad*, 15(3), 16-20.
- Winkel, S. de & Wijk, C. van (2002). Stellingen en kopjes in stroomdiagrammen; een experimentele evaluatie van twee ontwerpvarianties. *Tekstblad*, 8, 56-62.

Van Wijk & Broeder